

STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA I INKLUZIJA U OBRAZOVANJU

Mr.sc. Nefiza Dautović

“Za poboljšanje obrazovanja potrebni su nam nastavnici koji razumiju predviđena poboljšanja i koji su svim srcem za njih. Takva banalna činjenica jedva bi bila vrijedna spomena kad je ne bi tako olako predvidjeli mnogobrojni pokušaji obrazovne reforme. Nastavnike je potrebno osposobiti da bi djelotvorno sudjelovali u reformi. Institucije se sastoje od ljudi koji provode reforme. Bez obzira na promišljenost obrazovnih planova, oni moraju predvidjeti središnju ulogu za nastavnike jer će ih oni provoditi u djelo”

(Bruner, 2000)

Sažetak

U ovom radu bit će prikazana razmišljanja o suodnosu između stručnog usavršavanja nastavnika i kvalitete u obrazovanju s posebnim naglaskom na inkluzivno obrazovanje. Iako je u bosansko – hercegovačkoj stvarnosti stručno usavršavanje prepoznato kao veoma važno, zakonski obavezujuće, ono u procesu razvoja inkluzivnog obrazovanja dobija novi značaj, posebno ako se zna da priroda novonastalih profesionalno – razvojnih potreba nastavnika za uspješan rad u inkluzivnom razredu nemaju dovoljno uporište u sadržajima inicijalne obuke nastavnika i trenutno dostupnog stručnog usavršavanja.

Ključne riječi: Stručno usavršavanje, nastavnik, inicijalna obuka, kvalitet obrazovanja, inkluzija, profesija, profesionalni razvoj,

Uvod

Kvalitetno obrazovanje se u svim intraživanjima, na mnogobrojnim međunarodnim skupovima, posebno UNESCO-a, prepoznaje kao **jedini odgovor novim složenim izazovima i zahtjevima dvadeset prvog stoljeća**. Osnovni principi Jomtien Deklaracije koji se odnose na promovisanje “Obrazovanja za sve “ ističu da djetetu pripada pravo na potpuno besplatno, kvalitetno osnovno obrazovanje. Pedagoškoj znanosti se postavlja obaveza da svako dijete dobije kvalitetno obrazovanje gdje se razlike prihvataju kao izazov i bogastvo a ne kao problem. **Uspješnost obrazovnih postignuća se historijski povezivalo sa kvalitetom nastavnika**. Evropski izvještaj o kvalitetu školskog obrazovanja (Brisel, 2000), "Šesnaest pokazatelja kvaliteta ", u oblasti Resursi i strukture, obrazovanje i obuku nastavnika definira kao indikator kvalitete dovodeći ga u suodnos sa visokim nivoom znanja, kompetencija i vještina kao osnovnim preduslovom za aktivno građanstvo, zaposlenje i socijalnu koheziju.

Inkluzija u obrazovanju

Cjelovit koncept obrazovanja naglašen je i na UN- ovom Milenijskom samitu u postizanju Milenijskih razvojnih ciljeva (UN,MDG,2000), prepoznatljivi kao aktualni zahtjevi pedagoške teorije kod H.Gudjonsa. (1994). Primat treba preuzeti ljudska komponenta. "Odgojem/obrazovanjem u vremenu koje dolazi morat će se osigurati razvoj pojedinačne individue i ljudskog roda istodobno. Tek u ovoj društvenoj nakani obrazovanje će se moći pojmiti kao vid čovjekove emancipacije i humanizacije. (M.Slatina, 2000a, :14.).

« Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve « (EFA- Education For All), donesena u Jomtien 1990.godine istakla je da obrazovanje mora, pored «univerzalne dostupnosti «razvijati kvalitet kao pretpostavku za dostizanje fundamentalnog cilja ravnopravnosti i pravednosti.« Okvirni plan za akciju «donesen u Dakaru objavljuje da je kvalitetno obrazovanje pravo svakog djeteta.

Nastavnik se pojavljuje u odgovornoj ulozi realizatora, vizionara budućnosti i u skladu s tom ulogom treba posjedovati visoke stručne kompetencije, koje u svijetu promjena, nužno mora kontinuirano usavršavati.

U reformskim procesima obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini značajno mjesto zauzima uključenje djece sa posebnim potrebama u redovne osnovne škole. "Djeca i mladi sa posebnim obrazovnim potrebama stiču obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama." (Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Službeni glasnik BiH, br.18/03, član 19.). **Zakon dakle jasno definira uključenje sve djece u redovno školovanje.**

Inkluzivno obrazovanje u našoj zemlji nailazi na određene poteškoće u primjeni. Početna je **nedostatak edukacije iz oblasti inkluzivnog obrazovanja u inicijalnom osposobljavanju nastavnika.** Nedostatak potrebnih znanja, razumjevanja, kompetencija postaju izvorište novih, različitih profesionalno - razvojnih potreba nastavnika u stvaranju inkluzivne prakse. Pri tome ne smijemo "upasti" u zamku prihvatanja inkluzivnog obrazovanja kao rada s djetetom s posebnim potrebama u redovnim učionicama. **Razumjevanje inkluzije** i njeno prihvatanje kao osnovnog načela djelovanja u praksi **usmjereno je**, ne samo stvaranju optimalnih postignuća za razvoj djeteta s posebnim potrebama, već **stvaranju okružja u kom će svako dijete ostvariti svoje pune potencijale.** Pri tome se nastavnicima nude različiti pristupi, modeli rada, pravila. Njihova implementacija podrazumjeva posebna znanja nastavnika koja se ne mogu steći spontano već počivaju na teorijskim konceptima.

Nastavnik - uloge u postizanju kvalitete obrazovanja

Pristupi poboljšanju se ogledaju u sagledavanju i razumjevanju uloge nastavnika u inkluzivnom obrazovanju, novih zahtjeva, mogućnosti, izazova, etičkih pitanja pedagoške djelatnosti, afirmaciji bogastva različitosti individualnih osobitosti i potreba, razumjevanju modela i pristupa zadovoljavanja istih uz neophodnu ostvarivost obrazovnog dobra za svu djecu. Sagledavanje važnosti ličnosti nastavnika postaje sve značajnija, uvaženija, što se ogleda u novoj posebnoj teoriji, **pedeutologiji** koja proučava i razmatra opšta i specifična svojstva i osobine koje treba da ispuni ličnost nastavnika jer joj društvo povjerava ono najdragocijenije – dijete.

Savremeni sistem obrazovanja i vaspitanja zahtjeva nastavnika koji je osposobljen i spreman da odgovori na postojeće izazove. Sve češće se govori o profesionalizaciji nastavnika. Pristup zahtjevima za “novom profesionalizacijom” nastavnika OECD - 1998, prema Radou, (2002:72.) sadrži elemente: stručnost, pedagoška stručnost, razumjevanje tehnologije, organizacijska sposobnost i saradnja, fleksibilnost, mobilnost i otvorenost.

- **Stručnost** je tradicionalna karakteristika dobrog nastavnika i ona će ostati od bitne važnosti. Dobar nastavnik treba da je važan izvor znanja i razumjevanja.;
- **Pedagoška stručnost** također je i dalje bitna, ali ponovo u promijenjenom kontekstu. U okviru doživotnog učenja nastavnici moraju biti sposobni za prenošenje niza vještina visokog nivoa, uključujući motivaciju za učenje, kreativnost i kooperativnost umjesto da precjenjuju memoriranje podataka i uspjeh postignut na testovima;
- **Razumjevanje tehnologije** je nova ključna karakteristika nastavnikove profesionalnosti. Najvažnije je razumjevanje njenog pedagoškog potencijala i sposobnosti da se ona integriše u nastavne strategije;
- **Organizacijska sposobnost i saradnja** - nastavnikova profesionalnost se ne može više jednostavno promatrati kao individualna sposobnost, nego mora uključivati sposobnost za timski rad i saradnju postajući dio škole kao “organizacije za učenje”;
- **Fleksibilnost** - gdje nastavnici moraju prihvatiti da se profesionalni zahtjevi mogu promijeniti i po nekoliko puta u toku karijere i da se od njih očekuje prilagodba;
- **Mobilnost** je poželjna za neke ako ne i za sve nastavnike. Sposobnost i volja da se kreće unutar i izvan drugih iskustava obogatit će njihove mogućnosti kao nastavnika;
- **Otvorenost** je druga sposobnost koju mnogi nastavnici treba da nauče: moći raditi s roditeljima i drugim nenastavnicima na način koji dopunjuje umjesto da potkopava druge aspekte nastavnikove profesionalne uloge.

U razumjevanju profesije nastavnika potrebno je naglasiti da **njen ugled ne proizilazi iz tradicije već iz funkcije koju ostvaruje u društvenoj zajednici**. Navedene elemente nove profesionalizacije nastavnika trebalo bi razmatrati u kontekstu statusa nastavnika u zajednici, kvalitete inicijalne obuke za nastavnički poziv, kriterijima izbora studenata za nastavnički poziv, stručnog usavršavanja kao regulisanog sustavnog procesa cjeloživotnog učenja i razvoja nastavnika kao profesionalca ali i nastavničke profesije regulisane kroz sistem napredovanja u karijeri.

Stručno usavršavanje nastavnika

Stručno usavršavanje nastavnika je složen fenomen. Potrebno ga je sagledati s aspekta prava, etike, pedagoško - psihološkog pristupa, didaktičko- metodološkoj racionalni i obrazovnog menadžmenta.

Polazeći od konkretnih obrazovnih resursa nastavnika u BiH, dualnog pristupa obrazovanju u inicijalnoj obuci koja je rezultirala nedostatku potrebnih znanja za implementaciju inkluzije, **stručno usavršavanje nastavnika se prepoznaje kao neophodan uslov i resurs za uspješnost** inkluzije zasnovane na razvojenim kvalitetnim kompetencijama nastavnika. **“U cjelini, stručno usavršavanje, po svom utjecaju na kvalitetu, djelotvorno je kao i pripremno školovanje, ako ne i djelotvornije”** (UNESCO 1994, prema Delors, 1998:166). **U osnovi stručno usavršavanje je proces unapređenja nastavnikovih vještina i kompetencija potrebnih za ostvarenje izvrsnih obrazovnih rezultata učenika.** (Hassel,1999:1, prema B.Bognar, 2003:2). Fullan (1991, prema I.Stoll i D. Fink, 1996:202) promičući visokokvalitetno usavršavanje, ističe: **“ Sve dok postoji potreba za poboljšanjem, što znači dovijeka, postojat će i potreba za stručnim usavršavanjem. Ako želimo promijeniti učenje učenika, organizacije za učenje moraju se pozabaviti učenjem nastavnika i ulagati u nj.”** Milijević (2002) **stručno usavršavanje** nastavnika (i svih ostalih obrazovnih radnika) tumači kao dio **lične kulture nastavnika**, usmjerenu praćenju i usvajanju savremenih dostignuća u struci, sticanje i inoviranje znanja u cilju unapređivanja vaspitno-obrazovnog rada, a u svrhu razvoja ličnosti učenika. U osnovi **stručno usavršavanje je proces unapređenja nastavnikovih vještina i kompetencija potrebnih za ostvarenje izvrsnih obrazovnih rezultata učenika.** (Hassel,1999:1, prema B.Bognar, 2003:2). **Stručno usavršavanje je specifično jer “Djelotvorno profesionalno usavršavanje podrazumjeva da su nastavnici istovremeno oni koji podučavaju i koji uče,** i dopušta im da se bore sa neizvjesnošću koja prati obje

uloge” (D.Kappan,1995). Jusuf Žiga (2003:46-52) uvodi pojam “**intelektualno-stručne kondicije**” za obrazovni sistem kao spremnost nastavnika da kvalitetno i blagovremeno rješavaju probleme u obrazovnoj praksi, bez koje, opet, ne možemo realno računati na uspješnost, odnosno konkurentnost našeg obrazovnog sistema na širem planu. Dakle, stručno usavršavanje podrazumjeva jasne indikatore koje je potrebno prikazati kroz prizmu: principa i standarda, organizacionih modela i izvođača, oblika, programskih sadržaja, održivosti, procesa u kom je nastavnik aktivni kreator, učenik, odgovorni tvorac vlastitog razvoja.

Inkluzija u procesu stručnog usavršavanja nastavnika

Stručno usavršavanje nastavnika za inkluzivno obrazovanje, pedagoška znanost ističe, treba biti osmišljeno na način da obuhvati tri dimenzije: **moralna - znati i prihvatiti čemu, spoznajna - znati da, praktična - znati kako**. Na taj način ono će obuhvatiti cjelovitost i složenost problematike.

U **određivanju programskih sadržaja** stručnog usavršavanja nastavnika za inkluzivno obrazovanje kao vodič, orijentacija, mogu poslužiti mnogobrojni programi obuke. U prijedlogu jednog kursa prema knjizi “ Meeting Special and Diverse Educational Needs Making Inclusive Education a Reality “, kurs je određen kroz **četiri elementa: Istorijski razvoj, Politika i filozofija obrazovanja, Psihologija učenja i podučavanja, Izučavanje kurikuluma, Obrazovni menadžment**. Svaki od navedenih elemenata ima jasno definisane ciljeve koje treba ostvariti.

Nithi Muthukrishna (2002) procjenjuje da ključne komponente inkluzivnog obrazovanja trebaju prožimati sadržaje svih programa za obrazovanje nastavnika.U tom kontestu, izraz program koristimo kao određenje ciljno usmjerenog poučavanja, obuke, usavršavanja. To je zaokružena cjelina, ostvariva na konkretiziranim sadržajima, pri čemu je posebno vrijedno napraviti izbor značajnosti, na što mogu utjecati nastavnici (na osnovu potrebe nastavne prakse) i eksperti (zadovoljavanje naučnog pristupa) ali i “prosvjetne vlasti” kao kreatori obrazovne politike.

Nove profesionalno – razvojne potrebe nastavnika se tiču znanja o prirodi posebne potrebe i pedagoške implikacije, cjelovitije poznavanje razvojne linije djeteta, razvoj sposobnosti i vještina opservacije, praćenja i evaluacije postignuća djeteta, znanja koja se tiču izrade individualnog prilagođenog programa i metodike rada sa djetetom, potreba za

razvojem vještina u organizaciji razrednog učenja u kom sva djeca postižu uspjeh, potreba za razvojem timskog rada i komunikacijskih vještina u partnerstvu sa roditeljima i saradnicima. **Potrebe su različite i svakako ih je potrebno uvažavati u kreiranju stručnog usavršavanja za uspješan rad u inkluzivnoj učionici.**

U kontekstu naše obrazovne stvarnosti stručno usavršavanje nastavnika za inkluzivno obrazovanje značajan doprinos pružila je realizacija određenih projekata uz podršku Finske, Norveške, Italije, kao i određena udruženja, uz posebno isticanje Udruženja DUGA.

Zahtjevi inkluzivnog obrazovanja i naše obrazovno iskustvo nas uče da je **potrebno uvažavati pozitivna dostignuća drugih, adekvatno reagirati na izazove i obaveze vezane za konkretno vrijeme i prostor. To znači da na individualnom nivou sagledamo potrebe i mogućnosti za: *Cjeloživotno učenje* (lifelong) koje naglašava vremensku dimenziju učenja tokom čitavog života, ili opće životno (lifewide) učenje. To je vodeće načelo u snadbjevanju i sudjelovanju u cjelokupnom kontekstu učenja/usvajanja znanja; *Permanently(kontinuirano) obrazovanje* koje naglašava vremensku dimenziju obrazovanja, sticanje novih znanja, umjenja i sposobnosti, najkraći put ka primjeni najnovijih naučnih i tehničkih dostignuća na radnom mjestu ili društvenoj praksi; *Stručno usavršavanje* kao sticanje novih znanja vezanih za struku -profesiju, usavršavanja u smislu podizanja na veći nivo kompetencija, efektivnosti i efikasnosti; *Obučavanje* kao sticanje novih praktičnih znanja i vještina potrebnih za obavljanje određene profesije u skladu sa standardima kvaliteta.**

U vremenu kada je za bosansko-hercegovačku stvarnost obrazovanje ključni, kvalitativno – razvojni društveni resurs, trebamo otvorenije i odgovornije govoriti o procjeni da je nastavnicima osnovnih škola za uspješan rad u inkluzivnoj učionici potreban specifičan, održiv i otvoren sistem stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja.

Svaki korak prema inkluziji će zahtijevati upućenost nastavnika u samog sebe – vjerovanja i stavove, etiku poziva, upućenost u niz nastavnih strategija i stilova učenja, posjedovanje i stalni razvoj sposobnosti i vještina da primjeni iste kako bi osigurali učinkoviti pristup, učešće i učenje za sve učenike. Krilatica Harmut von Hentinga

“pravo na jednakost – pravo na razliku “,

ne može se samo tumačiti kao etički kodeks, već kao imperativ novih pedagoških istraživanja gdje pedagogija ne smije biti sama. Potrebne su joj sve ostale znanosti koje se bave izučavanjem čovjeka.

Zaključak

Društvena stvarnost nam stalno potvrđuje povezanost između postignuća u obrazovanju i profesionalnih kompetencija nastavnika. Implementacija inkluzivnog obrazovanja pred nastavnika ali i zajednicu postavlja nove zahtjeve zadovoljavanja kvaliteta. Stručno usavršavanje nastavnika proisteklo iz izvorne nastavne prakse, zasnovane na razvojnom procesu postaje jedini način postizanja kvalitetnog obrazovanja za svako dijete.

LITERATURA I IZVORI

- Astleitner, H.; (2005); *Principles of Effective Instruction – General Standards for Teachers and Instructional designs*; Journal of Instructional Psychology, Vol.32, No. 1, Finland,
- Booth, T, Ainscow M, Black-Hawkins K., Vaughan M. & Show L; (2000); *Index for inclusion; developing learning and participation in schools*; Centre for Studies on Inclusive Education,
- Dautović, N.; (2005); *Škola kao učeća organizacija*; Didaktički putokazi, br.37, godina XI, str.36-40, Zenica,
- Dautović, N.; (2009); *Razvoj inkluzivne kulture školske zajednice*; Život s DS, sarajevo,
- Glasser, W.; (1999); *Nastavnik u kvalitetnoj školi*; Educa, Zagreb,
- Kyriacou, C.; (1997); *Temeljna nastavna umijeća*; Educa, Zagreb,
- Rosandić, R. i drugi.; (2005); *Obrazovanje i profesionalni razvoj nastavnika*; Beograd,
- Savolainen, H., Kokkala, H. & Alasuuturi, H.; (2000); *Meeting special and diverse educational needs: making inclusive education a reality*; Ministry for Foreign Affairs of Finland, Department for international Development Cooperation & Niilo Mäki Institute, Helsinki,
- Slatina, M.; (1998); *Nastavni metod - Prilog pedagoškoj moći suđenja*, 2. izdanje; Filozofski fakultet, Sarajevo,

